CZU: 17:004.8 https://doi.org/10.59295/ftjc2025.18

INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ ȘI RESPONSABILITATEA MORALĂ ÎN SOCIETATEA DIGITALĂ ÎNTRE AUTOMATIZARE ȘI DISCERNĂMÂNTUL UMAN

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MORAL RESPONSIBILITY IN DIGITAL SOCIETY BETWEEN AUTOMATION AND HUMAN DISCERNMENT

Arina ANTOCI

doctor în filosofie, conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Moldova,
Universitatea Tehnică a Moldovei,

ORCID 0000-0001-9594-3447
arinaantoci@mail.ru

Summary

Artificial intelligence is becoming increasingly embedded in the decision-making structures of today's digital society, reshaping how we understand autonomy, responsibility, and moral agency. In the context of rapid automation, this paper offers a critical reflection on the tension between technological efficiency and the ethical demands of human discernment. Can a system lacking moral consciousness truly be held responsible? What are the risks when decision-making is externalized to an algorithm devoid of intentionality and empathy?

This study adopts a philosophical approach, reassessing key concepts such as autonomy, agency, and moral accountability in light of the emerging digital condition. It explores major ethical paradigms—deontological, utilitarian, and virtue-based—in relation to the limits of AI in replicating or replacing moral judgment. The paper argues for the preservation of responsibility as a fundamental human trait and advocates for a renewed ethical framework to guide responsible human–machine interaction.

Keywords: *artificial intelligence, moral responsibility, discernment, autonomy, agency, digital ethics.*

„Cel mai periculos lucru este când omul acționează fără să gândească."
(Hannah ARENDT, The Human Condition, 1958)

Trăim într-o epocă în care inteligența artificială nu mai este o simplă invenție a viitorului, ci o prezență cotidiană, subtilă și tot mai invazivă în viața noastră. Această prezență tehnologizată schimbă fundamental modul în care luăm decizii, redefinind limitele dintre autonomie și automatizare, dintre conștiință și programare.

Responsabilitatea morală, până acum apanajul exclusiv al ființei umane, se vede pusă sub semnul întrebării în fața algoritmilor care procesează date, calculează riscuri

și decid cu o rapiditate și o precizie care adesea ne depășesc. Însă poate o mașină să fie responsabilă? Poate un algoritm să aibă discernământ moral? Sau, mai degrabă, ne aflăm în pragul unei crize existențiale, în care ne pierdem esența conștiinței responsabile prin externalizarea deciziei?

Această lucrare își propune să exploreze tensiunea fundamentală dintre automatizarea deciziei și discernământul uman, între mașină și conștiință, între algoritm și responsabilitate morală. În centrul reflecției stă o întrebare crucială: în ce măsură inteligența artificială poate fi un aliat al umanității și în ce măsură riscă să devină o amenințare la însăși condiția noastră morală?

Pe parcursul acestei analize, vom examina conceptele-cheie ale *responsabilității, agențialității și automatizării,* pentru a construi apoi o punte între teoriile etice clasice și provocările contemporane generate de tehnologiile digitale. Prin această abordare, ne propunem să reafirmăm importanța discernământului și a responsabilității umane ca piloni indispensabili ai unei societăți digitale etice și echitabile. Pentru a pătrunde esența tensiunii dintre inteligența artificială și responsabilitatea morală, este imperativ să clarificăm sensul și dimensiunile fundamentale ale responsabilității. Aceasta nu este doar o noțiune juridică sau socială, ci un fenomen moral profund legat de conștiința umană, libertatea decizională și capacitatea de a răspunde pentru propriile acțiuni.

Responsabilitatea morală presupune, în primul rând, existența unui agent conștient, capabil să reflecteze asupra intențiilor sale, să înțeleagă consecințele faptelor sale și să acționeze în acord cu normele și valorile morale. Este, în esență, un act al libertății asumate, ce implică nu doar alegerea, ci și recunoașterea răspunderii pentru aceasta. În această lumină, responsabilitatea devine un element definitoriu al umanității — nu doar o simplă obligație, ci o manifestare a ființei în lume.

Această agențialitate morală devine problematică atunci când ne raportăm la inteligența artificială. Algoritmii nu posedă conștiință, nu sunt capabili de intenție morală și nu experimentează vulnerabilitate sau empatie. Deciziile automate se bazează pe calcule statistice, optimizări și reguli programate, fără conștientizarea valorilor sau dilemelor morale. Astfel, atribuirea responsabilității morale în cazul IA devine o problemă complexă și delicată, care depășește granițele tradiționale ale eticii.

Automatizarea deciziilor implică o delegare parțială sau totală a procesului moral către entități non-umane, ceea ce poate conduce la o diminuare a exercițiului responsabilității umane. Este o provocare existențială, deoarece, pe măsură ce ne încredințăm mai mult în mâinile algoritmilor, riscăm să cedăm un element esențial al libertății noastre morale — puterea de a decide și de a răspunde pentru propriile alegeri.

Prin urmare, studiul responsabilității morale în contextul IA nu poate fi separat de o analiză atentă a modului în care înțelegem agențialitatea și discernământul uman. Numai în această perspectivă putem identifica limitele și posibilitățile tehnologiei în raport cu condiția morală a ființei umane.

În universul tot mai digitalizat în care trăim, inteligența artificială devine o prezență invizibilă și totuși omniprezentă, un actor nevăzut care influențează, modelează și uneori determină traiectoriile vieților noastre. Această mutație tehnologică nu este doar o schimbare a instrumentelor folosite, ci o transformare profundă a modului în care ne raportăm la noi înșine, la ceilalți și la societate.

Delegarea deciziei morale către algoritmi aduce cu sine un paradox dureros: în timp ce căutăm eficiența, predictibilitatea și obiectivitatea, riscăm să pierdem din vedere complexitatea și fragilitatea ființei umane, care nu se reduce la un set de date sau reguli logice. Societatea nu este doar un mecanism de optimizat; este un țesut viu, plin de emoții, conflicte, speranțe și contradicții. Acolo unde algoritmii decodifică și cataloghează, umanitatea caută sens, conexiune și înțelegere.

Cultura noastră, încărcată de simboluri, tradiții și valori, se află în fața unei încercări majore: cum să integreze o tehnologie care funcționează pe baza unor criterii care, adesea, ignoră sau simplifică aceste dimensiuni esențiale ale existenței? Cum să nu devenim străini în propriile noastre comunități, atunci când deciziile cruciale nu mai poartă amprenta gândirii și responsabilității umane, ci sunt dictate de procese automate, lipsite de voce și empatie?

Pe plan social, această schimbare riscă să fragmenteze înțelegerea responsabilității colective și individuale. Dacă decizia este luată de mașină, cine răspunde pentru greșeli, nedreptăți sau excluderi? Cum se păstrează încrederea între oameni, când rolul fundamental al responsabilității este diluat? Această erodare a răspunderii riscă să ducă la o alienare profundă, la o pierdere a sentimentului de apartenență și solidaritate.

Cultural, trebuie să ne întrebăm ce fel de ființe devenim când ne retragem din actul decizional, cedându-i locul unei inteligențe fără suflet. Riscăm să uităm arta deliberării, frumusețea ezitării, curajul asumării. Discernământul moral nu este doar o abilitate cognitivă, ci un exercițiu al spiritului, o cale spre autodepășire și responsabilitate față de ceilalți.

Astfel, societatea digitală trebuie să învețe să fie mai mult decât o rețea de algoritmi: trebuie să rămână o comunitate de ființe responsabile, capabile să poarte povara libertății și a alegerii, să înfrunte paradoxurile și să îmbrățișeze imperfecțiunile. În această lume nouă, discernământul uman devine o formă de rezistență și o manifestare a speranței, un act de credință în valoarea și demnitatea fiecărei vieți. Există momente în istorie când ființa umană este chemată să se revadă pe sine în oglinda unei rupturi. Apariția inteligenței artificiale este unul dintre aceste momente. Nu pentru că ar fi prima tehnologie care ne transformă, ci pentru că este prima care pretinde să gândească, să decidă, să acționeze — adică să ocupe exact acel spațiu care, până acum, definea umanul.

În centrul acestei transformări se află o întrebare esențială: cine este responsabil atunci când decizia nu mai aparține unei conștiințe? Răspunsul nu poate fi grăbit. Pentru că responsabilitatea nu este o funcție, ci o chemare. Ea nu înseamnă doar „a răspunde pentru ceva”, ci a avea o legătură profundă cu sensul acelui lucru. În tradiția eticii, de la Aristotel la Arendt, responsabilitatea este legată de capacitatea de a judeca, de a delibera, de a simți povara alegerii. O povară pe care niciun cod binar nu o poate simula.

Și totuși, trăim într-o lume în care decizia începe să fie automatizată. Unde selecția, clasificarea, recomandarea — tot ce presupune o alegere — este lăsată în grija unor procese algoritmice. Iar noi? Ne liniștim, poate chiar ne bucurăm: am scăpat de greutatea discernământului.

Dar cu ce preț?

Atunci când mașinile decid, nu o fac din înțelepciune, ci din corelare. Nu există remușcare, îndoială, rușine sau iertare. Nu există acel ezitat tăcut, specific conștiinței uma-

ne, care precede un act moral autentic. Și poate că exact acel ezitat ne definește: *nu eficiența deciziei, ci fragilitatea cu care o luăm.* A încredința responsabilitatea unei inteligențe artificiale înseamnă, de fapt, a redefini ce înseamnă să fii om. Înseamnă a accepta că răspunsul la întrebare poate fi oferit fără ca cineva să fi trăit întrebarea. Aceasta nu este doar o mutație tehnologică. Este o mutație ontologică. Și dacă nu ne oprim o clipă să o contemplăm, riscăm nu doar să pierdem controlul asupra mașinilor, ci și să uităm cine suntem în fața lor.

Într-o lume în care algoritmii decid înainte ca noi să ne punem întrebări, exercitarea discernământului devine o formă de rezistență. Nu una zgomotoasă, nu una spectaculoasă, ci o rezistență tăcută, profundă, aproape invizibilă, dar cu atât mai necesară.

Discernământul nu este doar o funcție a rațiunii, ci o expresie a umanului trăit în tensiune cu sine și cu lumea. Este, așa cum afirmă Paul Ricoeur, „capacitatea de a judeca în situații în care regulile sunt insuficiente" [1, p. 127]. Nu algoritmul judecă astfel — ci conștiința. Nu sistemul evaluează complexitatea situației — ci omul care, înainte de a decide, ezită.

În etica aristotelică, această capacitate de judecată practică poartă numele de *phronesis* — înțelepciune practică, acea formă rară de cunoaștere care implică nu doar știință, ci caracter și sensibilitate [2, p. 109]. În epoca automatizării, *phronesis* devine o virtute marginalizată. Nu mai e nevoie de ea când decizia este delegată. Și totuși, fără ea, omul devine periferic în propriul său destin.

Când o inteligență artificială selectează candidați, respinge cereri, stabilește priorități sau recomandă tratamente, ea nu are acel moment de ezitare care face loc responsabilității morale. După cum observă Shoshana Zuboff, „automatizarea produce eficiență, dar în același timp erodează spațiul reflexiv al deciziei umane" [3, p. 212].

Iar aici, în această tăcere programată, începe responsabilitatea noastră.

Pentru că într-o lume a calculului perfect, singura formă de umanitate posibilă este imperfecțiunea asumată. A ști că ai putea greși, dar să alegi oricum. A simți greutatea deciziei, a nu te ascunde după algoritm, ci a rămâne prezent — tu, persoana, omul — în centrul actului moral [4, p. 33].

Discernământul, în epoca IA, nu este un ornament filosofic. Este, în cuvintele lui Byung-Chul Han, „ultimul spațiu în care libertatea mai poate respira" [5, p. 91]. A- l cultiva înseamnă a nu lăsa tăcerea morală să se instaleze între eficiență și uitare.

Într-o lume care privilegiază viteza, eficiența și automatizarea, educarea discernământului moral poate părea un demers vetust, aproape anacronic. Și totuși, exact într-un astfel de context, formarea unei conștiințe critice devine nu doar importantă, ci vitală.

Școala, universitatea, spațiul public — toate sunt chemate să devină locuri ale încetinirii, ale întrebării, ale formării interioare. Acolo unde algoritmul oferă răspunsuri rapide, educația trebuie să cultive îndoiala fertilă, acea ezitare care precede judecata morală. Acolo unde tehnologia selectează și etichetează, omul trebuie să învețe să caute sens, nu doar soluții.

Filosoful Bernard Stiegler avertiza că automatizarea excesivă duce la ceea ce el numea *desubiectivare* — pierderea capacității individului de a fi actor moral în propria viață [6, p. 56]. În fața acestui risc, educația morală nu poate fi redusă la o listă de norme. Ea trebuie să devină o formă de rezistență culturală — o pedagogie a profunzimii, a reflecției și a asumării.

Nu e suficient să învățăm tinerii cum funcționează sistemele inteligente. Trebuie să-i învățăm să le pună întrebări. Să le ceară explicații. Să se oprească și să întrebe, precum Socrate: „Este drept?”, nu doar „Este util?”. Pentru că, așa cum arăta Martha Nussbaum, o democrație solidă se construiește nu doar pe economie, ci pe capacitatea cetățenilor de a simți empatie, de a raționa etic și de a acționa cu responsabilitate [7, p. 145].

Educația discernământului nu este o disciplină. Este un stil de a fi. Ea nu poate fi predată ca un algoritm, ci trebuie trăită, exersată, cultivată în comunități vii, în dialog, în tăceri fertile și în alegeri dificile. Este, în fond, ceea ce ne face umani: capacitatea de a nu urma automat direcția ușoară, ci de a alege conștient, chiar și atunci când este greu.

În era IA, educarea responsabilității nu este o alegere de lux. Este condiția însăși a supraviețuirii morale [8, p. 78].

Oricât de sofisticate ar deveni modelele matematice sau rețelele neuronale artificiale, ceva din ființa umană le scapă întotdeauna. Un rest. O tăcere. O ezitare. O emoție fără cod.

Este acel rest care nu poate fi cuantificat, pentru că nu se repetă. Nu poate fi programat, pentru că nu are reguli. Nu poate fi anticipat, pentru că se naște tocmai din libertate. Este clipa aceea în care un om renunță la avantajul personal pentru a salva demnitatea altcuiva. Este alegerea paradoxală de a ierta, de a refuza calculul, de a iubi — fără motiv.

Luciano Floridi vorbește despre limitele eticii informației tocmai în acest punct: acolo unde datele nu mai pot înlocui experiența, iar algoritmul nu mai poate prevedea ceea ce este profund uman [8, p. 141]. Filosofia tehnologiei nu trebuie să caute o iluzorie echivalență morală între om și mașină, ci mai degrabă să înțeleagă ce anume nu poate fi automatizat niciodată.

Umanul nu este un ansamblu de funcții. Este un mod de a fi vulnerabil în lume. De a purta în sine contradicția dintre rațiune și afect, între etic și tragic, între dorință și lege. Acest „rest” este tocmai locul în care discernământul moral se naște: din ambiguitate, din neliniște, din întrebarea care refuză să moară.

Fără acest rest, lumea devine plată, predictibilă, guvernată de scoruri și probabilități. Cu el, rămâne deschisă, vie, fragilă și, tocmai de aceea, demnă de a fi locuită.

În fața unei lumi tot mai automatizate, unde algoritmii par să dețină din ce în ce mai mult controlul asupra deciziilor și destinele noastre par să fie tot mai mult modelate de coduri invizibile, trebuie să ne întrebăm ce rămâne din esența umană. Umanul ca rest — acel spațiu al libertății, al ezitării și al responsabilității morale — devine ultimul bastion împotriva uniformizării și a reducerii ființei noastre la simple date.

Această fragilitate și această profunzime a existenței ne invită să cultivăm, cu mai multă conștiință, discernământul moral și responsabilitatea individuală. Nu doar ca pe un simplu ideal filozofic, ci ca pe o necesitate urgentă pentru a putea conviețui cu tehnologia, fără a ne pierde pe noi înșine.

Astfel, în încheiere, este vital să recunoaștem că, oricât de avansată ar fi inteligența artificială, ea trebuie să rămână un instrument aflat sub ghidarea unei conștiințe umane responsabile, iar educația discernământului este cea care asigură că această conștiință nu va rămâne niciodată inertă în fața provocărilor viitorului.

Inteligența artificială marchează o transformare profundă a modului în care societatea funcționează, iar deciziile automatizate au devenit parte integrantă a vieților noastre

cotidiene. Totuși, această schimbare nu trebuie să ascundă o realitate esențială: responsabilitatea morală rămâne o însușire fundamental umană, care nu poate fi delegată în întregime algoritmilor.

Am arătat că discernământul moral, în sensul său filosofic, este mai mult decât o funcție rațională; el reprezintă un spațiu al libertății, al ezitării conștiente și al asumării vulnerabilității. Aceasta este o formă de rezistență tăcută în fața automatizării, o invitație la păstrarea integrității umane în fața unei lumi tot mai dominate de tehnologii impersonale.

Educația discernământului devine astfel o componentă vitală a societății digitale. Nu doar o simplă instruire tehnică, ci o cultivare a spiritului critic, a empatiei și a responsabilității civice. Fără o astfel de educație, riscăm să ne dezobișnuim să fim agenți morali și să lăsăm automatizarea să devină un mecanism al dezumanizării.

În cele din urmă, umanul ca rest ce scapă algoritmului ne reamintește că există aspecte ale existenței noastre care nu pot fi nici reduse la cod, nici replicate de mașini. Această dimensiune a vulnerabilității, a paradoxului și a libertății este ceea ce trebuie protejat și cultivat cu grijă.

Pe măsură ce ne apropiem de viitor, provocarea etică nu este de a respinge tehnologia, ci de a o integra cu discernământ, păstrând responsabilitatea morală în centrul deciziei. Numai astfel vom putea construi o societate digitală care să servească nu doar eficiența, ci și demnitatea umană.

Referințe bibliografice:

1. Ricoeur, P. *Sinele ca un altul.* București: Editura Trei, 1999.
2. Aristotel. *Etica Nicomahică,* traducere de Constantin Noica. București: Humanitas, 1998.
3. Zuboff, Sh. *The Age of Surveillance Capitalism.* New York: PublicAffairs, 2019.
4. Jonas, H. *Principiul responsabilității.* Eseu de etică pentru civilizația tehnologică. București: Editura Univers, 1995
5. Han, B.-Ch. *Societatea oboselii.* Cluj-Napoca: Tact, 2012
6. Stiegler, B. *Automatic Society* – Volume 1: The Future of Work. Cambridge: Polity Press, 2016.
7. Nussbaum, M. C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities.* Princeton: Princeton University Press, 2010.
8. Floridi, L. *The Ethics of Information.* Oxford: Oxford University Press, 2013.